

แนวทางส่งเสริมการมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนเขาขลุง ตำบลเขาขลุง อำเภอบ้านโป่ง จังหวัดราชบุรี *

The Participation of Supportings Guideline for Kao Khlung Community Forest Management, Ratchaburi Province

วิภาวรรณ มะลิวรรณ (Wipawan Maliwan)^{**}

อภิชาติ ใจอารีย์ (Apichard Jai-aree)^{***}

ประสงค์ ตันพิชัย (Prasong Tanpichai)^{***}

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาบริบทของป่าชุมชนเขาขลุง ระดับการมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนเขาขลุง และหาแนวทางส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการป่าชุมชนเขาขลุง ตำบลเขาขลุง อำเภอบ้านโป่ง จังหวัดราชบุรี โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพและเชิงปริมาณร่วมกัน ประกอบด้วย 3 ขั้นตอน ได้แก่ 1) ศึกษาบริบทป่าชุมชน และสภาพปัญหาของการจัดการป่าชุมชน 2) วิเคราะห์ระดับการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการป่าชุมชน และ 3) ค้นหาแนวทางส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการป่าชุมชน พื้นที่ศึกษาคือ พื้นที่ชุมชนบริเวณรอบป่าชุมชนเขาขลุง จำนวน 5 หมู่บ้าน คือ หมู่ที่ 2, 3, 4, 5, 16 ตำบลเขาขลุง อำเภอบ้านโป่ง จังหวัดราชบุรี โดยเก็บข้อมูลเชิงคุณภาพจากผู้นำชุมชน ผู้รู้และผู้อาวุโสในชุมชนและตัวแทนประชาชน ตัวแทนหน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชน จำนวน 16 คน ข้อมูลเชิงปริมาณจากตัวแทนครัวเรือนที่มีอายุ 20 ปีขึ้นไป จำนวน 278 ครัวเรือน และ ใช้วิธีการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพด้วยการวิเคราะห์เนื้อหา ส่วนเชิงปริมาณใช้การวิเคราะห์สถิติพรรณนา ค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย และค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน

ผลการวิจัยพบว่า ป่าชุมชนเขาขลุงตั้งอยู่ในตำบลเขาขลุง อำเภอบ้านโป่ง จังหวัดราชบุรี มีเนื้อที่ 352 ไร่ มีลักษณะเป็นป่าเบญจพรรณ มีการใช้ประโยชน์จากป่าชุมชน คือ เป็นแหล่งอาหารของชุมชน แหล่งเรียนรู้ในชุมชน แหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ป่าชุมชนเขาขลุงได้ขึ้นทะเบียนป่าชุมชนในปี พ.ศ. 2546 ปัญหาที่

* บทความนี้มีวัตถุประสงค์ในการเขียนขึ้นเพื่อเผยแพร่ผลการวิจัย เพื่อเป็นแนวทางส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการป่าชุมชน

The Propose of this research is to provide the study to be the Guideline of supporting community participation in forest management.

^{**} นิสิตหลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์และชุมชน คณะศึกษาศาสตร์และพัฒนาศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ วิทยาเขตกำแพงแสน

Undergraduate Master of Arts Program Department of Human and Community Resource Development.
Faculty of Education and Development Sciences, Kasetsart University Kamphang saen campus.

^{***} อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์

The thesis advisor

พบในการจัดการป่าชุมชนที่สำคัญคือ ปัญหาขาดการมีส่วนร่วมในการจัดการป่า จึงทำให้ชุมชนมีความต้องการหาแนวทางส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการป่าชุมชน ระดับการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการป่าชุมชนเขาขลุ้ง โดยภาพรวมอยู่ในระดับปานกลาง แนวทางส่งเสริมการมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนเขาขลุ้งพบว่า รูปแบบที่เหมาะสมในการจัดการป่าชุมชนมี 2 รูปแบบ 1)การจัดการป่าชุมชนในรูปแบบอเนกประสงค์ 2)การจัดการป่าชุมชนในรูปแบบเชิงวัฒนธรรมชุมชน ขั้นตอนที่ส่งเสริมการมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนมี 3 ขั้นตอน คือ 1)การสร้างความตระหนักของชุมชนในการมีส่วนร่วม 2)การสร้างกลุ่มและเครือข่าย 3)การจัดการป่าอย่างยั่งยืน โดยมีปัจจัยที่เป็นองค์ประกอบสำคัญในการเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนเขาขลุ้ง ได้แก่ ผู้นำชุมชน ประชาชน และการสนับสนุนจากหน่วยงานภายนอก และเงื่อนไขประกอบด้วย เวลา อาชีพ รายได้ และอายุ ซึ่งองค์ประกอบต่างๆเหล่านี้สามารถส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการป่าชุมชนเขาขลุ้ง ให้มีความอุดมสมบูรณ์ต่อไป

Abstract

The main objective of this research is to study and support community participation in forest management of Kao Klung community forest, Kao Klung, Baan Pong, Ratchaburi. According to this study, using Quantitative and Qualitative Methods included with 3 steps as following details; 1) to study context and problems of forest management 2) to analyze the level of community participation in forest management. 3) to search for supporting community participation in forest management. The area of doing the reserch is 5 villages that surrounded Moo. 2, 3, 4, 5, and 16 of Kao Klung community forest, Kao Klung, Baan Pong, Ratchaburi by means of focusing on the community leaders, village elders and government and private representatives 16 and using quantitative method of 278 representative households at the age of 20 upward. The qualitative datas is used to content analysis and the quantitative datas is used to describe statistics, percentage, mean and standard deviation.

The study indicated that in the past Kao Klung community forest is located in Kao Klung community forest, Kao Klung, Baan Pong, Ratchaburi. The size of this community forest is 352 RAI. It is a mixed forest. the benefits of the forest are food source, place for learning community and the eco-tourism. the Kao Klung community forest was registered to be community Forrest in 2546 and started to preserve the forest since then. This Research founded that appropriate forms of community forest management. The model of multi – purpose community forest management based on culture. The procedures of community participation in forest management are divided into 3 steps; 1) to aware of the community participation 2) to create groups and network and 3) to sustainable forest management. moreover, the main element factors in this involvement of community forest management are the leaders, villagers, outside organizations supporting, with the following conditions; time, age,

income, occupation that effectively support community participation in Kao Klung community forest management completely.

บทนำ

มนุษย์เรามีความสัมพันธ์กับทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างใกล้ชิด ในฐานะที่มนุษย์เป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติ และทรัพยากรธรรมชาติก็มีความสำคัญต่อการดำรงชีวิตของมนุษย์มากมายหลายด้าน ทั้งทางตรงและทางอ้อม ทั้งนี้เพราะทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเป็นสิ่งที่เอื้ออำนวยประโยชน์ให้มนุษย์ได้รับปัจจัยสี่ มนุษย์จะไม่สามารถเจริญเติบโตได้หากปราศจากปัจจัยสี่ ซึ่งสิ่งที่สำคัญที่สุดคือ อาหารและน้ำ ดังนั้นทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจึงเป็นสิ่งสำคัญต่อการเจริญเติบโตของมนุษย์ในทุกๆสายพันธุ์บนโลกใบนี้ (Jonathan Turk, 1985)

ทรัพยากรป่าไม้ซึ่งถือว่าเป็นทรัพยากรที่ใช้แล้วหมดไปแต่สามารถสร้างทดแทนได้ ซึ่งความสำคัญต่อการดำรงอยู่ของทุกสรรพสิ่งบนโลกนี้ ดังคำกล่าวที่ว่า “ป่าไม้ คือ ชีวิต” คำกล่าวนี้เป็นเพียงคำสั้นๆ แต่เปี่ยมไปด้วยความหมายมากมาย ป่าไม้ไม่เพียงแต่เป็นชีวิต เป็นลมหายใจของสัตว์ป่าเท่านั้น ป่าไม้ยังเป็นส่วนหนึ่งของชีวิต เป็นลมหายใจของทุกสรรพสิ่งบนโลกใบนี้เช่นกัน ถ้าไม่มีป่าไม้ระบบนิเวศน์ก็จะไม่เกิดความสมดุล เพราะทุกสิ่งทุกอย่างล้วนมีความเกี่ยวเนื่องซึ่งกันและกันมาเป็นเวลาช้านาน ดังคำสุภาษิตที่ว่า “น้ำพึ่งเรือ เสือพึ่งป่า”

แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 11(พ.ศ.2555-2559) ได้กำหนดเป้าหมายในการเพิ่มพื้นที่ป่าไม้ให้ได้อย่างน้อย 40 ของพื้นที่ประเทศ แต่จากสถิติการบุกรุกพื้นที่ป่าจากกรมป่าไม้ระหว่างปีงบประมาณ พ.ศ.2552-2555 มี เฉลี่ย 38,602.3 ไร่ต่อปี แสดงให้เห็นว่า พื้นที่ป่าที่ถูกบุกรุกในแต่ละปียังมีอยู่จำนวนมาก ซึ่งมีปัจจัยมาจากหลายสาเหตุทั้งทางตรงและทางอ้อมเช่น การบุกรุกของ นายทุนเพื่อทำโรงแรม รีสอร์ท การขยายพื้นที่เกษตรกรรม การขาดที่ดินทำกิน ความยากจน การเพิ่มขึ้นของประชากร นโยบายของรัฐ อีกทั้งการลักลอบตัดไม้เพื่อนำมาขายก็ยังมีส่วนต่อเนื่องดังที่ปรากฏเป็นข่าว การเกิดไฟไหม้ป่าก็เป็นอีกปัจจัยหนึ่งของการสูญเสียพื้นที่ป่า สาเหตุไฟไหม้ป่า นอกจากเกิดโดยธรรมชาติแล้ว ส่วนใหญ่เกิดจากการกระทำของมนุษย์ ในแต่ละปีจะมีพื้นที่ป่าถูกทำลายเป็นจำนวนมาก(ศูนย์สารสนเทศยุทธศาสตร์ภาครัฐ, 2555)

พระราชบัญญัติป่าชุมชนถือเป็นร่างกฎหมายฉบับแรกที่ประชาชนมีส่วนร่วมในการเข้าชื่อเสนอกฎหมายตามเจตนารมณ์การมีส่วนร่วมของรัฐธรรมนูญฉบับปัจจุบัน พระราชบัญญัติป่าชุมชนเป็นมิติใหม่ในการร่วมจัดการ จัดสรรบทบาทหน้าที่ ของทุกฝ่ายในสังคมในรูปแบบพหุภาคี คือทั้งรัฐ ประชาชน และ สังคม โดยมีเป้าหมายร่วมกันเพื่อความอุดมสมบูรณ์ของผืนป่า และเป็นแหล่งต้นน้ำลำธารที่หล่อเลี้ยงธรรมชาติและคนทั้งประเทศ ซึ่ง ป่าชุมชน คือ พื้นที่ป่าทั้งที่เป็นป่าบก และป่าชายเลน(รวมทั้งผืนดิน ต้นไม้ พืชหญ้า สัตว์ป่า แหล่งน้ำ และสรรพสิ่งที่เป็นธรรมชาติทั้งหมด) รอบชุมชนหรือใกล้เคียงกับชุมชน อาจจะเป็นชุมชนทางการ เช่น หมู่บ้านหรือชุมชนตามประเพณีก็ได้ หรืออาจจะเป็นหนึ่งชุมชนหรือหลายชุมชนที่มาร่วมกันก็ได้ โดยที่ชุมชนใช้อำนาจทำมาหากินและเลือกใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืนทั้งในเชิงเศรษฐกิจและการรักษาระบบนิเวศ โดยชุมชนเป็นผู้วางแผน ตัดสินใจว่าต้องการอะไรจากป่า ต้องการเมื่อไหร่ จะดูแลรักษาฟื้นฟู และพัฒนาป่าชุมชนอย่างไร มีขอบเขตขนาดไหนที่ชุมชนจะดูแลได้ทั่วถึง โดยทั้งนี้แผนการจัดการป่าชุมชนอาจกำหนดเป็นลายลักษณ์อักษร

หรือเป็นจารีตประเพณี เป็นวิถีชีวิตในการจัดการป่าก็ได้ขึ้นอยู่กับชุมชนเป็นผู้กำหนด (เครือข่ายป่าชุมชนประเทศไทย, 2545)

การจัดการป่าชุมชน ซึ่งเป็นทรัพยากรที่สำคัญต่อการดำรงชีวิตของคนในชุมชนที่จะต้องอนุรักษ์ไว้เพื่อหล่อเลี้ยงทุกชีวิตในชุมชนและสมาชิกในชุมชนรุ่นต่อไปอย่างยั่งยืน การมีส่วนร่วมของชุมชนในทุกระดับจึงมีความสำคัญมาก ซึ่งจะต้องมีการกระตุ้นเตือน ชักจูง ตลอดจนชี้แนะให้ประชาชนมีความเข้าใจและเชื่อมั่นว่าตนเองมีศักยภาพเพียงพอที่จะทำการจัดการป่าชุมชนประสบความสำเร็จได้ ทั้งนี้เพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อทั้งตนเองและท้องถิ่น ในแง่ของการเป็นแหล่งผลิตอาหาร และทรัพยากรต่างๆให้กับชุมชนท้องถิ่น ซึ่งการจัดการป่าชุมชนของแต่ละท้องถิ่นนั้นมีรูปแบบที่หลากหลายขึ้นอยู่กับระบบนิเวศ สภาพเศรษฐกิจและสังคมของพื้นที่นั้นด้วย

ในประเทศไทยมีพื้นที่ป่าชุมชนกระจายอยู่ตามภูมิภาคต่างๆทั่วประเทศ ซึ่งในแต่ละพื้นที่ย่อมมีรูปแบบและลักษณะป่าไม้ที่แตกต่างออกไป จังหวัดราชบุรีเป็นจังหวัดหนึ่งที่มีทรัพยากรป่าไม้อุดมสมบูรณ์ ซึ่งมีพื้นที่ป่าอยู่ประมาณ 1,239,236 ไร่ หรือ 38.16% ของพื้นที่จังหวัด ป่าไม้ส่วนใหญ่จะอยู่ในพื้นที่เขาและเทือกเขาตะนาวศรี และมีชายแดนติดกับประเทศพม่า โดยมีรูปแบบการจัดการป่าไม้ที่หลากหลายทั้งการจัดการในรูปแบบอุทยานแห่งชาติ วนอุทยาน และ ป่าชุมชน อำเภอบ้านโป่งเป็นหนึ่งในอำเภอในจังหวัดราชบุรีที่มีความสำคัญทั้งในด้านการคมนาคมและด้านเศรษฐกิจของจังหวัดราชบุรี เนื่องจากอำเภอบ้านโป่งมีอาณาเขตติดต่อกับจังหวัดกาญจนบุรีและจังหวัดนครปฐม ซึ่งบริเวณเขตติดต่อกับอำเภothาม่วงและอำเภothามะกา จังหวัดกาญจนบุรี มีพื้นที่เขาและ พื้นที่ป่าไม้กระจายอยู่ (สำนักงานจังหวัดราชบุรี, 2552)

ตำบลเขาหลวงเป็นตำบลขนาดใหญ่ในอำเภอบ้านโป่ง จังหวัดราชบุรี ที่มีอาณาเขตติดกับอำเภothาม่วงและอำเภothามะกา จังหวัดกาญจนบุรี และมีเขาหลวงซึ่งอยู่ทางตอนเหนือของตำบลมีทรัพยากรธรรมชาติอุดมสมบูรณ์ และมีพื้นที่ป่าชุมชน โดยมีชื่อว่า ป่าชุมชนเขาหลวง มีพื้นที่ประมาณ 352 ไร่ มีอาณาเขตรอบป่าชุมชนติดกับหมู่บ้านในตำบลเขาหลวงทั้งหมด 5 หมู่บ้าน ในอดีตพื้นที่ป่าชุมชนเขาหลวงต้องเผชิญกับปัญหาป่าเสื่อมโทรม ดินไม่อุ้มน้ำ หนองไม่ออกตามฤดูกาล ต้นไม้ถูกตัดเพื่อใช้เป็นฟืนจนป่ากลายเป็นเขาหัวโล้น สัตว์ป่าไม่สามารถอาศัยอยู่ได้ ปัญหาต่างๆเหล่านี้ล้วนเกิดจากน้ำมือของคนในชุมชนทั้งสิ้น เนื่องจากการขาดความรู้ในการจัดการป่าชุมชน และขาดผู้นำการเปลี่ยนแปลง ต่อมา ได้เริ่มมีการปลูกกระแสการอนุรักษ์ป่าชุมชนเขาหลวงขึ้น โดย การนำของผู้นำชุมชนทั้ง กำนันผู้ใหญ่บ้าน ช่วยกันจัดตั้งเวรยามเฝ้าระวังไฟป่า และหวงห้ามไม่ให้ชาวบ้านขึ้นป่าเพื่อเก็บของป่าขาย เพื่อให้ธรรมชาติได้ฟื้นตัว และจัดกิจกรรมปลูกป่าชุมชนเพื่อให้ชาวบ้านได้ตระหนักเป็นความสำคัญของป่าชุมชน นับจากที่ผู้นำชุมชนเริ่มมีการอนุรักษ์ป่าชุมชนเขาหลวง ได้มีหน่วยงานต่างๆทั้งภาครัฐและภาคเอกชนเข้ามาให้การสนับสนุนการจัดการป่าชุมชนเขาหลวงอยู่ต่อเนื่องทำให้ป่าชุมชนเขาหลวงได้ฟื้นตัวและเริ่มกลับมาอุดมสมบูรณ์อีกครั้ง ป่าชุมชนเขาหลวงมีการขึ้นทะเบียนเป็นป่าชุมชนในปี พ.ศ.2546 (องค์การบริหารส่วนตำบลเขาหลวง, 2556)

อย่างไรก็ตาม แม้ว่าป่าชุมชนเขาหลวงจะมีการขึ้นทะเบียนป่าชุมชนเป็นที่เรียบร้อยแล้ว แต่ในส่วนของ การจัดการป่าชุมชนก็ยังประสบปัญหาอยู่ไม่น้อยทั้งการละเมิด และฝ่าฝืนกฎระเบียบของป่าชุมชนเขาหลวง การตัดไม้ การเผาป่า ซึ่งเกิดจากเหตุปัจจัยต่างๆ รวมไปถึงการขาดความรู้ความเข้าใจในการจัดการป่าชุมชนร่วมกัน

และจากการที่ผู้ศึกษาได้ลงสำรวจพื้นที่บริเวณป่าชุมชนเขาขลุ้งในเบื้องต้น พบว่าผู้นำชุมชนและชาวบ้านที่อาศัยอยู่บริเวณรอบป่าชุมชน ยังไม่มีส่วนร่วมในการบริหารจัดการป่าชุมชนเท่าที่ควร การรับผิดชอบส่วนใหญ่จึงเป็นหน้าที่ขององค์การบริหารส่วนตำบลเขาขลุ้งเป็นผู้รับผิดชอบดูแล รวมไปถึงการจัดการพื้นที่ป่าชุมชนเขาขลุ้งเป็น การจัดการพื้นที่ แบบแยกส่วนกัน ซึ่งพื้นที่ป่าชุมชนเขาขลุ้งอยู่ติดกับพื้นที่ 5 หมู่บ้าน จากการที่ผู้ศึกษาสังเกต เบื้องต้นพบว่าแต่ละหมู่บ้านขาดการประสานงานกันต่างคนต่างดูแลในเขตพื้นที่ของตนเองและมักจะเกิดปัญหา การบุกรุกข้ามเขตพื้นที่กันอยู่เป็นประจำ ซึ่งในอนาคตหากมีการพัฒนาพื้นที่ป่าชุมชนเขาขลุ้ง อาจต้องมีการ เตรียมความพร้อมทั้งในด้านกำลังพล สถานที่และ ความรู้ เพื่อรองรับกับการเปลี่ยนแปลง และการพัฒนาที่กำลัง จะเกิดขึ้นในอนาคต โดยจำเป็นอย่างยิ่งที่ชุมชนบริเวณป่าชุมชนจะต้องตระหนักถึงความสำคัญของการมีส่วนร่วม ในการจัดการป่าชุมชนเขาขลุ้ง และทำความเข้าใจในเรื่องการจัดการป่าชุมชนมากยิ่งขึ้น เพื่อประโยชน์ในการ ใช้ทรัพยากรป่าไม้ของชุมชนและยังคงความอุดมสมบูรณ์ของผืนป่าต่อไป (องค์การบริหารส่วนตำบลเขาขลุ้ง, 2556)

ด้วยเหตุนี้ผู้ศึกษาจึงมีความสนใจที่จะศึกษาแนวทางส่งเสริมการมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชน เขาขลุ้ง ตำบลเขาขลุ้ง อำเภอบ้านโป่ง จังหวัดราชบุรี ซึ่งการมีส่วนร่วมของชุมชนถือเป็นเรื่องสำคัญและเป็น สิ่งจำเป็นอย่างยิ่งต่อการพัฒนาชุมชนไม่ว่าจะเป็นการพัฒนาในรูปแบบใดก็ตาม โดยการศึกษาครั้งนี้เพื่อเป็นการ กระตุ้นให้ชุมชนที่อยู่บริเวณรอบป่าชุมชนนี้เกิดความตระหนักถึงการมีส่วนร่วมในกิจกรรมการพัฒนาป่าชุมชน และเตรียมความพร้อมในการพัฒนาท้องถิ่นของตนเองต่อไปในอนาคต

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาบริบทป่าชุมชนและการจัดการป่าชุมชนเขาขลุ้ง
2. เพื่อวิเคราะห์ระดับการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการป่าชุมชนเขาขลุ้ง
3. เพื่อค้นหาแนวทางส่งเสริมการมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนเขาขลุ้ง

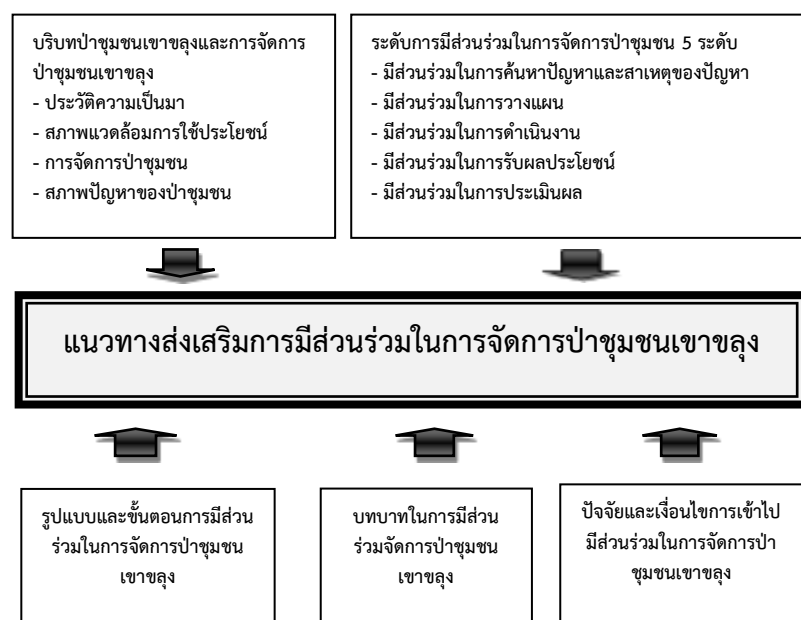
ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

ในการศึกษาครั้งนี้ เป็นการศึกษาเฉพาะพื้นที่ ณ ป่าชุมชนเขาขลุ้ง ตำบลเขาขลุ้ง อำเภอบ้านโป่ง จังหวัดราชบุรี โดยคาดหวังว่าจะได้ แนวทางส่งเสริมการมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนเขาขลุ้ง คือ ภาครัฐ ภาคเอกชน ภาคประชาชน และสถาบันทางสังคมอื่นๆ ในลักษณะการมีส่วนร่วมผลักดัน สนับสนุน ส่งเสริม สามารถนำไปใช้เป็นแนวทางในลักษณะการจัดการพื้นที่ป่าชุมชน ที่ประกอบด้วย รูปแบบและขั้นตอน บทบาท หน้าที่ที่เหมาะสม และปัจจัยเงื่อนไขของการมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชน ของภาครัฐ ภาคเอกชน ภาคประชาชน รวมถึงสถาบันทางสังคมอื่นๆ เพื่อให้ข้อมูลผลการวิจัยดังกล่าวมาเสนอเป็นแนวทางในการกำหนด แนวทางส่งเสริมการมีส่วนร่วมในการจัดการและพัฒนาพื้นที่ป่าชุมชนเขาขลุ้ง โดยผ่านหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เช่น องค์การบริหารส่วนตำบลเขาขลุ้ง สถาบันการศึกษา และพื้นที่อื่นที่มีลักษณะคล้ายคลึงกันสามารถนำแนวทางไป ประยุกต์ใช้ในการจัดการและพัฒนาพื้นที่ป่าชุมชนให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น

กรอบแนวคิดในงานวิจัย

แนวทางการมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนเขาขลุ้ง เป็นการศึกษาบริบทป่าชุมชนเขาขลุ้งตั้งแต่ประวัติความเป็นมาของป่าชุมชนเขาขลุ้ง สภาพแวดล้อมการใช้ประโยชน์จากป่าชุมชน การจัดการป่าชุมชนเขาขลุ้ง รวมไปถึงสภาพปัญหาของป่าชุมชนเขาขลุ้ง และการวิเคราะห์ระดับการมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนทั้ง 5 ระดับ คือ การมีส่วนร่วมในการค้นหาปัญหาและสาเหตุของปัญหา การมีส่วนร่วมในการวางแผน การมีส่วนร่วมในการดำเนินงาน การมีส่วนร่วมรับผลประโยชน์ และการมีส่วนร่วมในการประเมินผล

แนวทางส่งเสริมการมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนเขาขลุ้งนี้ ประกอบไปด้วย รูปแบบและขั้นตอนการมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนเขาขลุ้ง บทบาทของหน่วยงานที่เกี่ยวข้องมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนเขาขลุ้ง รวมไปถึงปัจจัยและเงื่อนไขการเข้าไปมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนเขาขลุ้ง

ภาพที่ 1 กรอบแนวคิดการวิจัย

วิธีการวิจัย

การศึกษาเรื่องแนวทางส่งเสริมการมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนเขาขลุ้งเป็นการศึกษาเชิงคุณภาพและเชิงปริมาณร่วมกัน กลุ่มตัวอย่างและผู้ให้ข้อมูลหลัก แบ่งเป็น 3 กลุ่ม ดังนี้

1. ผู้ให้ข้อมูลหลักเกี่ยวกับบริบทของป่าชุมชนเขาขลุ้ง ประวัติความเป็นมาของป่าชุมชนประกอบไปด้วย ผู้นำชุมชน ผู้รู้ ผู้อาวุโส และ ตัวแทนประชาชน จำนวน 10 คน โดยใช้การเลือกตัวอย่างแบบสโนว์บอล (Snowball Sampling) โดยอาศัยการแนะนำจากผู้นำชุมชนก่อน

2. ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง เพื่อสอบถามระดับการมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนประชากรคือ ตัวแทนหรือสมาชิกในครัวเรือนที่มีอายุตั้งแต่ 20 ปี ขึ้นไป จำนวน 5 หมู่บ้าน จาก 908 ครัวเรือน ซึ่งในแต่ละหมู่บ้านจะมีจำนวนครัวเรือนอาศัยอยู่มากน้อยแตกต่างกันไป ทั้งนี้ ผู้ศึกษาได้ใช้สูตรการคำนวณขนาดตัวอย่างของ Taro Yamane ที่ความคลาดเคลื่อน .05 สามารถจำแนกได้เป็น 278 ครัวเรือน โดย 1 ครัวเรือนนับเป็น 1 กลุ่มตัวอย่างในการตอบแบบสอบถาม

3. ผู้ให้ข้อมูลหลักในการระดมความคิดเพื่อหาแนวทางส่งเสริมการมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนเขาขลุ้ง ผู้ให้ข้อมูลหลักในการระดมความคิดและการสัมภาษณ์เชิงลึก เพื่อหาแนวทางการส่งเสริมการมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนเขาขลุ้ง จากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการจัดการป่าชุมชนเขาขลุ้ง ทั้งหน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชน ภาคประชาชน และองค์กรชุมชนต่างๆที่เกี่ยวข้อง ทั้งหมด 16 คน

วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล

การเก็บข้อมูลผู้ศึกษาใช้วิธีการที่หลากหลาย ประกอบด้วย การวิเคราะห์เอกสารและหลักฐานต่างๆ ในชุมชน การศึกษาประวัติความเป็นมาของป่าชุมชนจากคำบอกเล่า เอกสารหลักฐานตามสื่อสิ่งพิมพ์ การเดินสำรวจสภาพแวดล้อมในป่าชุมชนและบริเวณพื้นที่รอบป่าชุมชน การสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้าง การสัมภาษณ์แบบเจาะลึก การสังเกตและจดบันทึก การพูดคุยอย่างไม่เป็นทางการ การทำแบบสอบถาม

การวิเคราะห์ข้อมูล

ขั้นตอนที่ 1 ข้อมูลจากแบบสัมภาษณ์บริบทของป่าชุมชนเขาขลุ้งและการจัดการป่าชุมชนเขาขลุ้ง ตำบลเขาขลุ้ง อำเภอบ้านโป่ง จังหวัดราชบุรี วิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) เพื่อทำความเข้าใจของเนื้อหาและตรวจสอบข้อมูลด้วยเทคนิคสามเส้า (Triangulation)

ขั้นตอนที่ 2 ข้อมูลจากแบบสอบถามระดับการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการป่าชุมชนเขาขลุ้ง วิเคราะห์ข้อมูลโดยแบ่งออกเป็น 2 ส่วน คือ ส่วนที่ 1 ข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถามได้แก่ เพศ อายุ ระดับการศึกษา ระดับรายได้ ระยะเวลาในการตั้งถิ่นฐาน โดยการคำนวณหาค่าสถิติ ร้อยละ และส่วนที่ 2 ระดับการมีส่วนร่วมของประชาชน 5 ด้าน โดยการคำนวณหาค่าสถิติ ได้แก่ ค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย (mean) และค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน (Standard Deviation)

ขั้นตอนที่ 3 แนวทางส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการป่าชุมชนเขาขลุ้ง วิเคราะห์ข้อมูลโดยนำผลข้อมูลระดับการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการป่าชุมชนเขาขลุ้ง ทำการ Focus Group เพื่อหาแนวทางการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการป่าชุมชนเขาขลุ้ง แล้วจึงวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) เพื่อทำความเข้าใจของเนื้อหาและนำเสนอข้อมูลในรูปแบบการบรรยาย

ผลการวิจัย

1. บริบทป่าชุมชน และการจัดการป่าชุมชนเขาขลุ้ง ตำบลเขาขลุ้ง อำเภอบ้านโป่ง จังหวัดราชบุรี

จากข้อมูลบริบท สภาพแวดล้อม การจัดการ และสภาพปัญหาของป่าชุมชนเขาขลุ้ง พบว่า ป่าชุมชนเขาขลุ้ง เป็นป่าชุมชนที่ตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกของตำบลเขาขลุ้ง โดยพื้นที่บริเวณรอบป่าชุมชนเขาขลุ้งประกอบไปด้วยพื้นที่หมู่บ้าน 5 หมู่บ้าน คือ หมู่ที่ 2 บ้านสระสี่มุม หมู่ที่ 3 บ้านเจริญธรรม หมู่ที่ 4 บ้านหนองไม้เฝ้า หมู่ที่ 5 บ้านเขาขลุ้ง และหมู่ที่ 16 บ้านเจริญธรรม ป่าชุมชนเขาขลุ้งเกิดขึ้นจากผู้นำชุมชนที่เห็นความสำคัญของป่าไม้ และต้องการอนุรักษ์ป่าให้มีความอุดมสมบูรณ์เพื่อประโยชน์ของชาวตำบลเขาขลุ้งในอนาคตป่าชุมชนเขาขลุ้งเป็นป่าเบญจพรรณ มีพันธุ์ไม้มียืนต้นที่สำคัญต่อระบบเศรษฐกิจมากมาย เช่น ชงโค ประดู่ มะค่าแต้ สะแกไฟ มะกอก จั้ว ตันไผ่ ตันเข้าพรรษา ตันสัก ตันยูคาลิปตัส เห็ดโคน ปอกระบิด วานสามสิบ เป็นต้น ป่าชุมชนเขา

ชาล่งเป็นแหล่งผลิตและแหล่งเรียนรู้พืชสมุนไพร เป็นแหล่งอาหารพื้นบ้านและแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศของชาวตำบลเขาชลุง โดยการใช้ประโยชน์จากป่าชุมชนสามารถแบ่งออกเป็น 3 ด้าน ดังนี้ 1) การใช้ประโยชน์จากป่าชุมชนทางด้านวัตถุ คือการใช้ประโยชน์จากถาวรวัตถุที่สร้างขึ้นในป่าชุมชน เช่น ศาลาเอนกประสงค์ ศาลาบนยอดเขา 2) การใช้ประโยชน์จากป่าชุมชนทางด้านจิตใจ เช่น เป็นสถานที่พักผ่อนหย่อนใจ สถานที่ท่องเที่ยวเชิงนิเวศ 3) การใช้ประโยชน์จากป่าชุมชนทางด้านทรัพยากรธรรมชาติ คือเป็นแหล่งอาหารพื้นบ้านในแต่ละฤดูกาล ป่าชุมชนเขาชลุงขึ้นทะเบียนป่าชุมชนเมื่อ ปี พ.ศ.2546 โดยทั้ง 5 หมู่บ้านได้ขึ้นทะเบียนโดยใช้ชื่อว่าป่าพื้นบ้านอาหารชุมชนบ้านเขาชลุง ในพื้นที่ 352 ไร่ การจัดการป่าชุมชนเป็นการดูแลขององค์การบริหารส่วนตำบลส่งการไปยังคณะกรรมการหมู่บ้านและกระจายสู่ชาวบ้าน ภายใต้กฎระเบียบของป่าชุมชน ซึ่งการจัดการป่าชุมชนนั้นจะแบ่งการจัดการเป็น 2 กลุ่ม คือ กลุ่มที่หนึ่งเป็นกลุ่มผู้นำ ทำหน้าที่ คือคอยตรวจความเรียบร้อย เฝ้าระวังไฟป่า และประสานงานกับชุมชนใกล้เคียงและเป็นแรงหลักในการดำเนินแผนการจัดการกิจกรรมการพัฒนา และการจัดการป่าชุมชน ส่วนกลุ่มที่สองเป็นกลุ่มประชาชนทั่วไป เมื่อได้รับข้อมูลข่าวสารจากผู้นำให้มาเข้าร่วมกิจกรรมการพัฒนาหรือการจัดการป่าชุมชนก็จะเข้าร่วมกันครั้งหนึ่ง แต่เป็นเพียงบางส่วนที่เข้าร่วมเท่านั้น เนื่องจากบางส่วนไม่เห็นด้วยกับการจัดกิจกรรมเพราะเห็นความไม่ต่อเนื่องของกิจกรรมจึงไม่อยากจะเข้าร่วมกิจกรรมด้วย สภาพปัญหาในการจัดการป่าชุมชนเขาชลุง พบว่าประชาชนบางกลุ่มยังลักลอบตัดต้นไม้อยู่ และยังมีปัญหาไฟป่าและภัยแล้งเกิดขึ้นบ้างแต่ปัจจุบันปัญหานี้ได้ลดน้อยลง ปัญหาการมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนยังคงเป็นปัญหาหลักที่ชาวบ้านให้ความสำคัญและมีความต้องการยกระดับชุมชนในเรื่องการมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนมากขึ้น จึงนำไปสู่การวิเคราะห์ระดับการมีส่วนร่วมและค้นหาแนวทางส่งเสริมการมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนต่อไป

2. ระดับการมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนเขาชลุง ตำบลเขาชลุง อำเภอบ้านโป่ง จังหวัดราชบุรี

ผลการศึกษาวิเคราะห์ข้อมูลระดับการรับรู้ข้อมูล แสดงให้ทราบว่ากลุ่มตัวอย่างผู้ให้ข้อมูลระดับการมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนเขาชลุง โดยภาพรวมและแยกเป็นรายข้อพบว่า อยู่ในระดับปานกลาง (ค่าเฉลี่ย 2.86, ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน 1.10) เมื่อพิจารณาเป็นรายด้านเรียงลำดับคะแนนเฉลี่ยจากมากไปหาน้อย ดังนี้ 1) ด้านการมีส่วนร่วมค้นหาปัญหาและสาเหตุของปัญหาในการจัดการป่าชุมชน (ค่าเฉลี่ย 3.08, ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน 1.01) 2) ด้านการมีส่วนร่วมดำเนินงานพัฒนาและจัดการป่าชุมชน (ค่าเฉลี่ย 2.89, ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน 1.19) 3) ด้านการมีส่วนร่วมในการพัฒนาและจัดการป่าชุมชน (ค่าเฉลี่ย 2.83, ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน 1.08) 4) ด้านการมีส่วนร่วมในการประเมินผลการพัฒนาและการจัดการป่าชุมชน (ค่าเฉลี่ย 2.78, ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน 1.09) 5) ด้านการมีส่วนร่วมรับผลประโยชน์จากการจัดการป่าชุมชน (ค่าเฉลี่ย 2.70, ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน 1.11) (ตารางที่ 1)

ตารางที่ 1 ระดับการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการป่าชุมชนเขาขลุ้ง ในภาพรวม

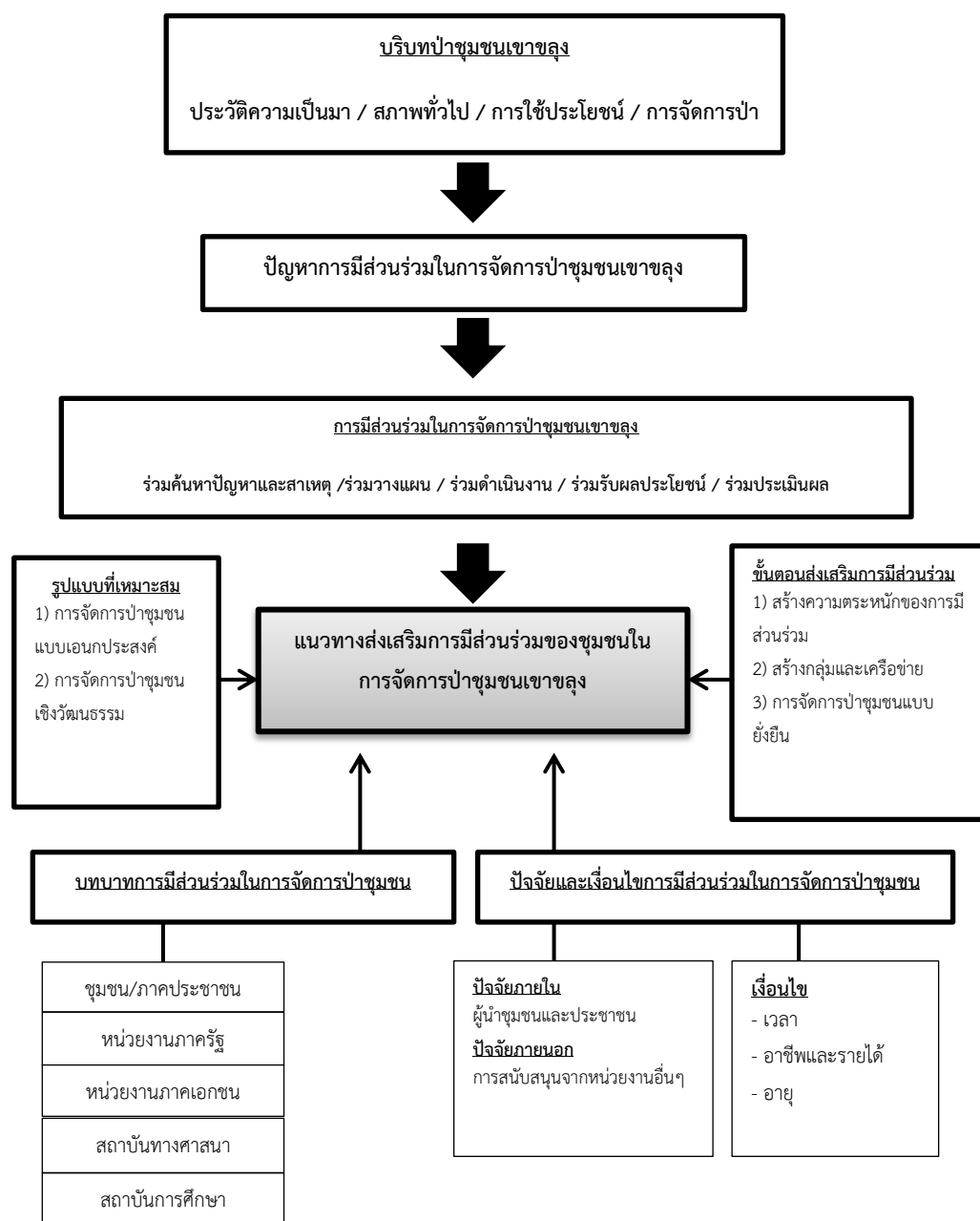
(n=278)

ภาพรวมการมีส่วนร่วมของชุมชน	ค่าเฉลี่ย	ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน	ความหมาย
1. ร่วมค้นหาปัญหาและสาเหตุของปัญหาในการจัดการป่าชุมชน	3.08	1.01	ปานกลาง
2. ร่วมวางแผนการพัฒนาและจัดการป่าชุมชน	2.83	1.08	ปานกลาง
3. ร่วมดำเนินงานพัฒนาและจัดการป่าชุมชน	2.89	1.19	ปานกลาง
4. ร่วมรับผลประโยชน์จากการจัดการป่าชุมชน	2.70	1.11	ปานกลาง
5. ร่วมประเมินผลการพัฒนาและการจัดการป่าชุมชน	2.78	1.09	ปานกลาง
ระดับการมีส่วนร่วมของชุมชน	2.86	1.10	ปานกลาง

ผลการศึกษาและวิเคราะห์ข้อมูลจากกลุ่มตัวอย่างผู้ให้ข้อมูลทำให้ทราบว่าในภาพรวมประชาชนที่อาศัยอยู่บริเวณรอบพื้นที่ป่าชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมจัดการป่าชุมชนในระดับปานกลาง ซึ่งถือว่าอยู่ในระดับที่น่าพึงพอใจ แต่หากมีการพัฒนาพื้นที่ป่าชุมชนในอนาคตอันใกล้ อาจจะต้องมีการหาแนวทางส่งเสริมการมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนให้มากขึ้นกว่าที่เป็นอยู่ ซึ่งจากการเก็บรวบรวมข้อมูลจากแบบสอบถามสามารถสะท้อนความคิดเห็นของกลุ่มตัวอย่างในเรื่องความประทับใจในการเข้าร่วมกิจกรรมการจัดการป่าชุมชนเขาขลุ้งที่ผ่านมา เหตุผลในการเข้าร่วมกิจกรรม และปัญหาที่พบจากการจัดการป่าชุมชนที่ผ่านมา เพื่อนำมาเป็นแนวทางในการจัดการป่าชุมชนเขาขลุ้งต่อไปในอนาคต

3. แนวทางส่งเสริมการมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนเขาขลุ้ง

แนวทางส่งเสริมการมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนเขาขลุ้ง ประกอบไปด้วยรูปแบบที่เหมาะสมในการจัดการป่าชุมชน ขั้นตอนส่งเสริมการมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชน บทบาทของแต่ละภาคส่วนที่เกี่ยวข้อง และปัจจัยเงื่อนไขการเข้าไปมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนเขาขลุ้ง ซึ่งสามารถสรุปเป็นแผนภาพดังนี้

ภาพที่ 2 แนวทางส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการป่าชุมชนเขาลุง

การอภิปรายผลการวิจัย

จากการศึกษาเรื่อง แนวทางส่งเสริมการมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนเขาขลุ้ง ตำบลเขาขลุ้ง อำเภอบ้านโป่ง จังหวัดราชบุรี สามารถนำมาอภิปรายได้ 3 ประเด็น คือ บริบทป่าชุมชนและการจัดการป่าชุมชน เขาขลุ้ง ระดับการมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนเขาขลุ้ง และแนวทางส่งเสริมการมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนเขาขลุ้ง ดังนี้

ผลการศึกษาบริบทป่าชุมชนและการจัดการป่าชุมชนเขาขลุ้ง พบว่า บริบทโดยรวมของป่าชุมชนเขาขลุ้งเป็นป่าชุมชนที่ถูกจัดตั้งขึ้นตามชื่อของตำบล ซึ่งป่าชุมชนเขาขลุ้งเป็นภูเขาสูงเดียวที่ตั้งอยู่โดยไม่ติดกับพื้นที่ตำบลอื่น เป็นป่าเบญจพรรณ พันธุ์ไม้ที่สำคัญและมีคุณค่าทางเศรษฐกิจ ได้แก่ ชงโค ประดู่ มะค่าแต้ สะแกไฟ มะกอก จั้ว ต้นไผ่ ต้นเข้าพรรษา ต้นสัก ต้นยูคาลิปตัส เห็ดโคน ปอกระบิด วานสามสิบ เป็นต้น ป่าชุมชนเขาขลุ้งมีพื้นที่ประมาณ 352 ไร่ ซึ่งมีความสอดคล้องกับงานวิจัยของ อภิชาติ ใจอารีย์ (2559) ทำการศึกษาเรื่องกระบวนการมีส่วนร่วมแบบพหุภาคีเพื่อการจัดการสิ่งแวดล้อมอย่างยั่งยืน กรณีศึกษาการจัดการป่าชุมชนบ้านพุเตย จังหวัดกาญจนบุรี ซึ่งมีความสอดคล้องเชิงพื้นที่ ป่าชุมชนพุเตยอยู่ในภูมิภาคเดียวกันกับป่าชุมชนเขาขลุ้ง และมีขนาดพื้นที่ป่าชุมชน 328 ไร่ ซึ่งมีความใกล้เคียงกับป่าชุมชนเขาขลุ้ง ป่าชุมชนเขาขลุ้งได้ประสบปัญหาความเสื่อมโทรม ป่าไม้ถูกทำลายจนกลายเป็นเขาหัวโล้น เมื่อป่าถูกทำลายจนถึงขีดสุดก็ได้มีผู้นำชุมชนที่ลุกขึ้นมาพัฒนาพื้นที่ป่าชุมชนและปลุกกระดมชาวบ้านให้ร่วมกันดูแลป่าไม้ หวงแหวนป่าไม้ของชุมชนไม่ตัดไม้ทำลายป่า ใช้ทรัพยากรอย่างพอดี จนป่าชุมชนได้รับการฟื้นตัวและเริ่มอุดมสมบูรณ์ขึ้นตามลำดับ ซึ่งความเป็นมาของป่าชุมชนเขาขลุ้งนี้มีความสอดคล้องกับงานวิจัยของ เพชรอำไพ มงคลจิระเดช (2557) กล่าวว่า ประโยชน์ของการอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมและจากความร่วมมือของชุมชนทำให้ทราบว่า ปัจจุบันพื้นที่ป่าต้นน้ำเกิดความเสื่อมโทรมเนื่องจากไฟป่า การตัดไม้ทำลายป่า การบุกรุกพื้นที่ป่า และเผาป่าเพื่อนำดินมาทำการเกษตร หรือทำไร่เลื่อนลอย เป็นผลให้ชุมชนได้รับผลกระทบจากความแห้งแล้ง ดินเสื่อมคุณภาพ และการพังทลายของหน้าดินในช่วงฤดูฝน ส่วน การใช้ประโยชน์จากป่าชุมชนเขาขลุ้งป่าชุมชนเขาขลุ้งเป็นแหล่งผลิตและแหล่งเรียนรู้พืชสมุนไพร เป็นแหล่งอาหารพื้นบ้านและแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศของชาวตำบลเขาขลุ้ง โดยการใช้ประโยชน์จากป่าชุมชนสามารถแบ่งออกเป็น 3 ด้าน ดังนี้ 1) การใช้ประโยชน์จากป่าชุมชนทางด้านวัตถุ คือการใช้ประโยชน์จากถาวรวัตถุที่สร้างขึ้นในป่าชุมชน เช่น ศาลาเอนกประสงค์ ศาลาบถนอยอดเขา 2) การใช้ประโยชน์จากป่าชุมชนทางด้านจิตใจ เช่น เป็นสถานที่พักผ่อนหย่อนใจ สถานที่ท่องเที่ยวเชิงนิเวศ 3) การใช้ประโยชน์จากป่าชุมชนทางด้านทรัพยากรธรรมชาติ คือเป็นแหล่งอาหารพื้นบ้านในแต่ละฤดูกาล การจัดการป่าชุมชนนั้นจะแบ่งการจัดการเป็น 2 กลุ่ม คือ กลุ่มที่หนึ่งเป็นกลุ่มผู้นำ ทำหน้าที่ คือคอยตรวจความเรียบร้อย เฝ้าระวังไฟป่า และประสานงานกับชุมชนใกล้เคียงและเป็นแรงหลักในการดำเนินแผนการจัดการกิจกรรมการพัฒนาและการจัดการป่าชุมชน ส่วนกลุ่มที่สองเป็นกลุ่มประชาชนทั่วไป เมื่อได้รับข้อมูลข่าวสารจากผู้นำให้มาเข้าร่วมกิจกรรมการพัฒนาหรือการจัดการป่าชุมชนก็จะเข้าร่วมกันครั้งหนึ่ง แต่เป็นเพียงบางส่วนที่เข้าร่วมเท่านั้น เนื่องจากบางส่วนไม่เห็นด้วยกับการจัดกิจกรรมเพราะเห็นความไม่ต่อเนื่องของกิจกรรมจึงไม่อยากจะเข้าร่วมกิจกรรมด้วย สภาพปัญหาในการจัดการป่าชุมชนเขาขลุ้ง พบว่าประชาชนบางกลุ่มยังลักลอบตัดต้นไม้อยู่ และยังมีปัญหาไฟป่าและภัยแล้งเกิดขึ้นบ้างแต่ปัจจุบันปัญหานี้ได้ลดน้อยลง ปัญหาการมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนยังคงเป็นปัญหาหลักที่

ชาวบ้านให้ความสำคัญและมีความต้องการยกระดับชุมชนในเรื่องการมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนมากขึ้น ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของ อภิชาติ ไจอารีย์ (2556) กล่าวว่า การใช้ประโยชน์จากป่าชุมชนก็พบปัญหามากมาย เช่น การตัดไม้ทำลายป่าเกินปริมาณที่กำหนด การลักลอบนำพันธุ์ไม้หายากออกจากป่า การหาของป่าผิดวิธี เช่น ความเชื่อในการเผาป่าเพื่อให้ผักหวานและเห็ดโคนออกดอก เป็นต้น จากปัญหาดังกล่าวจึงจำเป็นต้องมีการวางกฎระเบียบขึ้นสำหรับบริหารจัดการป่าชุมชนแต่ละแห่ง ซึ่งกฎระเบียบนี้จะแตกต่างกันไปตามบริบทของแต่ละพื้นที่

ระดับการมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนเขาขลุ้ง พบว่า ระดับการมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนเขาขลุ้ง ในภาพรวมและรายด้านของชุมชนอยู่ในระดับปานกลาง ซึ่งประชาชนที่อาศัยอยู่บริเวณรอบพื้นที่ป่าชุมชนเขาขลุ้ง ส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม จึงทำให้มีเวลาในการเข้าร่วมกิจกรรมการจัดการป่าชุมชนเขาขลุ้งบ้างแต่ไม่มากนัก เนื่องจากการมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนในแต่ละครั้งจะเป็นการสั่งการจากผู้นำชุมชนประชาชนจึงเข้าร่วม แต่ความเข้าใจในเรื่องการจัดการป่าชุมชนของประชาชนยังมีไม่มากนัก ซึ่งมีความสอดคล้องกับงานวิจัยของ สุภาสินี นุ่มเนียม(2558) กล่าวว่า การจัดกิจกรรมส่งเสริมความรู้จะประสบความสำเร็จต้องอาศัยการมีส่วนร่วมของบุคคลและหน่วยงานทุกฝ่ายโดยเฉพาะผู้ที่อยู่ในพื้นที่ รูปแบบการส่งเสริมความรู้แบบมีส่วนร่วมที่มีความเหมาะสมกับบริบทชุมชนและบทบาทหน้าที่ของหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเสียงสะท้อนของชุมชนเมื่อเข้าไปมีส่วนร่วมนั้นต่างมีความภาคภูมิใจที่ได้เป็นส่วนหนึ่งในการดูแลรักษาป่าชุมชนทำให้ป่าชุมชนกลับมาอุดมสมบูรณ์อีกครั้ง เกิดความสามัคคีกันร่วมแรงร่วมใจกันทั้งผู้นำชุมชนและประชาชน และการเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนเขาขลุ้งยังสามารถส่งเสริมให้ประชาชนได้เกิดการเรียนรู้เกี่ยวกับป่าชุมชนอีกด้วย

แนวทางส่งเสริมการมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนเขาขลุ้ง พบว่า แนวทางส่งเสริมการมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนเขาขลุ้งมีรูปแบบที่เหมาะสมในการจัดการป่าชุมชนอย่างมีส่วนร่วม 2 รูปแบบ คือ รูปแบบที่หนึ่ง การจัดการป่าชุมชนแบบเอนกประสงค์ ซึ่งเป็นการจัดการป่าชุมชนแบบอนุรักษ์ป่าไม้ที่มีอยู่เดิม และปลูกต้นไม้ที่มีประโยชน์ทางด้านเศรษฐกิจเพิ่มเติม เพื่อความเหมาะสมในการใช้ประโยชน์ของชุมชน รูปแบบที่สอง รูปแบบการจัดการป่าชุมชนเชิงวัฒนธรรมชุมชน รูปแบบการจัดการป่าชุมชนเชิงวัฒนธรรมชุมชนเป็นการจัดการป่าชุมชนโดยการน้อมนำหลักการของพระพุทธศาสนาเข้ามาเชื่อมโยงกับชุมชน เพื่อเป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจของคนในชุมชน และเป็นกุศโลบายให้ชุมชนเข้ามาร่วมกันอนุรักษ์ป่าชุมชนให้คงอยู่ ซึ่งรูปแบบการจัดการเชิงวัฒนธรรมชุมชนนี้มีการร่วมกันสร้างศาสนสถานไว้บนยอดเขาป่าชุมชน ซึ่งมีความสอดคล้องกับแนวคิดรูปแบบการจัดการป่าชุมชนของสาขาวิชาการส่งเสริมการเกษตรและสหกรณ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช (2537) ได้กล่าวถึงรูปแบบการจัดการป่าชุมชน คือรูปแบบของป่าชุมชนตามวัตถุประสงค์ของการนำไปใช้ประโยชน์ของชุมชนได้ 3รูปแบบ รูปแบบที่ 1 ป่าชุมชนแบบอนุรักษ์ เป็นรูปแบบการดำเนินงานชุมชนเพื่อการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ดิน น้ำ และอื่นๆ การป้องกันภัยธรรมชาติ ตลอดจนความเชื่อและประเพณีในท้องถิ่น รูปแบบที่ 2 ป่าชุมชนแบบเศรษฐกิจ เป็นรูปแบบการดำเนินงานป่าชุมชนเพื่อหวังผลตอบแทนทางเศรษฐกิจ ในรูปของผลผลิตจากต้นไม้และของป่า รูปแบบที่ 3 ป่าชุมชนแบบเอนกประสงค์ เป็นรูปแบบการดำเนินงานป่าชุมชนเพื่อหวังผลตอบแทนด้านการอนุรักษ์และด้านเศรษฐกิจควบคู่กันไป มีทั้งป่าธรรมชาติร่วมกันแก้ไขปัญหามาจากการจัดการป่าชุมชน บทบาทในการมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนเขาขลุ้งจากการศึกษาสามารถแบ่งบทบาทในการมีส่วน

ร่วมในการจัดการประชุมชนเขาสูงได้ดังนี้ 1) บทบาทของชุมชนหรือภาคประชาชน เป็นบทบาทที่มีความสำคัญต่อการมีส่วนร่วมในการจัดการประชุมชนมาก เนื่องจากเป็นกำลังหลักในการขับเคลื่อนกิจกรรมต่างๆให้ประสบความสำเร็จและส่งเสริมให้การมีส่วนร่วมในการจัดการประชุมชนมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น 2) หน่วยงานภาครัฐ องค์การบริหารส่วนตำบลเขาสูงมีบทบาทสำคัญต่อการส่งเสริมการมีส่วนร่วมในการจัดการประชุมชนโดยการกำหนดนโยบายและกิจกรรมในแผนพัฒนาท้องถิ่นเพื่อสนับสนุนงบประมาณและการดำเนินกิจกรรมการจัดการประชุมชนเขาสูง สำนักจัดการทรัพยากรป่าไม้ที่ 10 (ราชบุรี) มีบทบาทในการให้ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับป่าชุมชนเขาสูง โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพประจำตำบล บ้านหนองไม้เฒ่า มีบทบาทในการสำรวจและศึกษาพืชสมุนไพรในป่าชุมชนเขาสูงเพื่อนำมาประยุกต์ใช้เป็นยาสมุนไพรพื้นบ้าน 3) ภาคเอกชน มีบทบาทต่อการส่งเสริมการมีส่วนร่วมในการจัดการประชุมชนในด้านการสนับสนุนงบประมาณในการจัดกิจกรรม หรือสนับสนุนวัสดุอุปกรณ์และเครื่องมือในการจัดการประชุมชนเขาสูง 4) สถาบันการศึกษา มีบทบาทในการทำหลักสูตรท้องถิ่นจัดให้มีการศึกษาเส้นทางธรรมชาติและพันธุ์ไม้ในป่าชุมชนเขาสูงรวมไปถึงการเข้าร่วมกิจกรรมการพัฒนาป่าชุมชนทุกครั้ง 5) สถาบันทางศาสนา มีบทบาทในการส่งเสริมการมีส่วนร่วมในการจัดการประชุมชนโดยการเป็นสื่อกลางการประชาสัมพันธ์กิจกรรมการจัดการประชุมชนเขาสูงและการชักจูงให้พุทธศาสนิกชนมีส่วนร่วมในการประกอบพิธีกรรมทางศาสนาในวันสำคัญต่างๆ ณ ป่าชุมชนเขาสูง เช่น การสวดมนต์ข้ามปี การทอดผ้าป่าสามัคคี ซึ่งมีความสอดคล้องกับงานวิจัยของ ประสิทธิ์ ด้านกุลประเสริฐ (2551) กล่าวว่า ประชาชนเห็นว่าชุมชนมีส่วนร่วมในการจัดการป่าโคกใหญ่ โดยรวมอยู่ในระดับปานกลาง โดยด้านผู้นำชุมชน ด้านคณะกรรมการป่าชุมชนด้านกฎระเบียบป่าชุมชน และด้านการสนับสนุนจากองค์กรชุมชนอื่น ๆ อยู่ในระดับมาก ส่วนด้านการพึ่งพิงป่า การใช้ประโยชน์จากป่า ด้านความเชื่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์รักษาป่าชุมชน ด้านระบบการได้รับข่าวสาร ด้านสถาบันศาสนา ด้านการสนับสนุนจากหน่วยงานของภาครัฐ และด้านการสนับสนุนจากหน่วยงานของภาคเอกชน อยู่ในระดับปานกลาง ปัจจัยและเงื่อนไขในการเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการประชุมชนเขาสูง ผู้ศึกษาแบ่งปัจจัยการมีส่วนร่วมในการจัดการประชุมชนเป็นปัจจัยภายในและปัจจัยภายนอก คือ ปัจจัยภายในชุมชนที่ส่งเสริมการมีส่วนร่วมในการจัดการประชุมชนมากที่สุด คือ ผู้นำชุมชน ผู้นำชุมชนเป็นปัจจัยสำคัญในการขับเคลื่อนการพัฒนาและการจัดการประชุมชนเขาสูง เพราะการจัดการประชุมชนเขาสูงเป็นการสั่งการจากผู้นำสู่ประชาชนในชุมชนให้ร่วมกันจัดการประชุมชน และอีกปัจจัยหนึ่งที่มีความสำคัญมากเช่นกัน นั่นคือประชาชน ซึ่งเป็นกำลังหลักในการดำเนินการพัฒนาและการจัดการประชุมชนเขาสูง ปัจจัยภายนอกชุมชนในการเข้าไปมีส่วนร่วมในการจัดการประชุมชนเขาสูง คือ การสนับสนุนจากหน่วยงานภายนอก ทั้งภาครัฐและภาคเอกชน เงื่อนไขการเข้าไปมีส่วนร่วมในการจัดการประชุมชนเขาสูงได้แก่ เงื่อนไขเวลา การจัดการประชุมชนเป็นงานจิตอาสาซึ่งจำเป็นต้องอาศัยระยะเวลาในการดำเนินงานพอสมควร การเข้าไปมีส่วนร่วมในการจัดการประชุมชนของแต่ละบุคคลอาจจะต้องอาศัยเงื่อนไขเวลาในการเข้าร่วมอย่างพร้อมเพรียงกัน เงื่อนไข อาชีพและรายได้ เนื่องจากลักษณะการประกอบอาชีพที่แตกต่างกันรายได้จึงมีความแตกต่างกัน ซึ่งประชาชนส่วนใหญ่ในตำบลเขาสูงประกอบอาชีพเกษตรกรจึงมีรายได้ที่ไม่แน่นอน เงื่อนไขสุดท้ายคือเงื่อนไขอายุ ส่วนใหญ่ประชาชนในตำบลเขาสูงที่มีเวลาว่างพอที่จะเข้าร่วมกิจกรรมการพัฒนาป่าชุมชนเขาสูง จะมีอายุค่อนข้างมาก ซึ่งอาจเป็นอุปสรรคในการเข้าร่วมกิจกรรม

ข้อเสนอแนะต่อชุมชน

1. ส่งเสริมให้มีการจัดการเรียนรู้เกี่ยวกับการจัดการป่าชุมชนให้กับประชาชนในชุมชนเพื่อเกิดการเรียนรู้และมีความเข้าใจในการจัดการป่าชุมชน เพื่อแนวทางในการจัดการป่าชุมชนในอนาคตมีความง่ายมากขึ้น
2. ส่งเสริมให้ประชาชนมีความเข้าใจเรื่องจิตอาสามากขึ้น เพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งในการจัดการป่าชุมชน และเกิดการมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนเขาขลุ่ยอย่างแท้จริง

ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยในครั้งต่อไป

1. ศึกษาพันธุ์ไม้และพืชสมุนไพรในป่าชุมชนเขาขลุ่ยและจัดทำเส้นทางศึกษาธรรมชาติ เพื่อประโยชน์ในการหาแนวทางในการอนุรักษ์ป่าชุมชนเขาขลุ่ยต่อไป
2. ศึกษาปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนเขาขลุ่ยเพื่อนำข้อมูลไปประกอบในการหาแนวทางการอนุรักษ์ป่าชุมชนเขาขลุ่ยต่อไป
3. จัดการศึกษาเชิงปฏิบัติการเพื่อต่อยอดการศึกษาในครั้งนี้ที่ได้แนวทางส่งเสริมการมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนเขาขลุ่ยในรูปแบบศูนย์การเรียนรู้พันธุ์ไม้และพืชสมุนไพรป่าชุมชนเขาขลุ่ย

เอกสารอ้างอิง

ภาษาไทย

ไชยวัฒน์ อุปคุต. (2550). “การเสริมสร้างการมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชน ของประชาชนบ้านนา

สนวนพัฒนา หมู่ที่9 ตำบลจรต อำเภอบัวเขต จังหวัดสุรินทร์.” วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาสังคมศาสตร์เพื่อการพัฒนา, มหาวิทยาลัยราชภัฏธนบุรี.

เทียนแพร่. (2555). “ชาวพุทธร่วมใจถือนุรักษ์เสาร์ 5-5-55 ขนทรายขึ้นเขา สร้างพระเจ้า 5 พระองค์

อุบายพระหนุ่ม(สมณะ) อนุรักษ์ป่าชุมชนเขาขลุ่ย.” สัปดาห์วันตัก (30 มิถุนายน 2555)

เพชรอาไฟ มงคลจิระเดช, ศุภรณันท์ ดลโสภณ, สุชาติดา กิจเกิดแสง และพิทักษ์ ศิริวงศ์ (2557).

“กระบวนการสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชน ในแผนฟื้นฟูอนุรักษ์ป่าต้นน้ำลำธารและป่าชุมชนเขื่อนศรีนครินทร์ การไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย.” วารสารวิชาการ viridian E-Journal

ฉบับมนุษยศาสตร์ สังคมศาสตร์ และศิลปะ 7, 1 (มกราคม – เมษายน): 586-598.

มูลนิธิสิ่งแวดล้อมไทย. (2550). การจัดการป่าชุมชนในภาคกลาง. โครงการสรุปบทเรียนจากการดำเนินงานของชุมชนในการจัดการป่าอย่างมีส่วนร่วม ภายใต้แผนงานสนับสนุนโครงการขนาดเล็กในการจัดการป่าของประเทศไทย.

สุภาสินี เนียมนุ่ม (2558). “แนวทางส่งเสริมความรู้แบบมีส่วนร่วม เรื่องการลดการใช้สารเคมี การลดรายจ่าย และเพิ่มรายได้ตามหลักการเกษตรพอเพียงแก่เกษตรกรตำบลหน้าโคก อำเภอดงหลวง

จังหวัดพระนครศรีอยุธยา”. วารสารวิชาการ viridian E-Journal ฉบับมนุษยศาสตร์

สังคมศาสตร์ และศิลปะ 8, 1 (มกราคม – เมษายน): 1212-1230.

องค์การบริหารส่วนตำบลเขาขลุ่ย. (2556). แผนพัฒนาสามปี พ.ศ. 2556 – พ.ศ. 2558.

- อภิชาติ ใจอารีย์. (2555). “กระบวนการมีส่วนร่วมแบบพหุภาคีเพื่อการจัดการสิ่งแวดล้อมอย่างยั่งยืน: กรณีศึกษาการจัดการป่าชุมชนบ้านพุเตย จังหวัดการเจนบุรี.” วิทยานิพนธ์ดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์และชุมชน, มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- _____. (2556). สิทธิชุมชน: สิทธิตามรัฐธรรมนูญเพื่อการดูแลทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมท้องถิ่น. นครปฐม: เพชรเกษมการพิมพ์.
- _____. (2559). “กระบวนการมีส่วนร่วมแบบพหุภาคีเพื่อการจัดการสิ่งแวดล้อมอย่างยั่งยืน: กรณีศึกษาการจัดการป่าชุมชนบ้านพุเตย จังหวัดการเจนบุรี.” วารสารมหาวิทยาลัยศิลปากร ฉบับภาษาไทย 36, 1: 111-136.

ภาษาต่างประเทศ

- Jonathan Turk. (1985). *Introduction To Environmental Studies*. 2nd ed. USA: CBS College Publishing.